

BARKAMOL SHAXSNI VOYAGA YETKAZISHDA NAZARIY FALSAFIY QARASHLARNING RIVOJI

G'afurov Behruz Tolib o'g'li

Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14202039>

Annotatsiya. Falsafiy teologiya diniy qarashlar asosida barkamol shaxsni tarbiyalash masalalarini ko'taradi. Katta dinlarning ta'limotlari orqali shakllangan axloqiy qadriyatlar va ma'naviyat, shaxsning ichki rivojlanishiga, jamiyatdagi o'rniga va umumiy barkamollik yo'lida muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon, insonning o'zini anglashida va axloqiy tanlovlarida asosiy rol o'ynaydi. O'rta asrlar davri falsafasi, asosan, falsafiy teologiya asosida rivojlandi va barkamol shaxsni shakllantirish masalasi bu kontekstdagi muhim mavzulardan biri bo'lib qoldi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy munosabatlar, formalar nazariyasi, barkamol shaxs, axloqiy tamoyillar, falsafiy teologiya.

Аннотация: Философская теология поднимает вопросы воспитания совершенной личности на основе религиозных взглядов. Моральные ценности и духовность, формируемые посредством учений основных религий, важны для внутреннего развития человека, его места в обществе и пути к всеобщему совершенству. Этот процесс играет ключевую роль в самосознании человека и моральном выборе. Философия Средневековья развивалась главным образом на основе философского богословия, и вопрос формирования совершенной личности оставался в этом контексте одной из важных тем.

Ключевые слова: общественные отношения, теория форм, совершенная личность, моральные принципы, философское богословие.

Abstract: Philosophical theology raises the issues of educating a perfect personality based on religious views. Moral values and spirituality, formed through the teachings of major religions, are of great importance for the internal development of the individual, his place in society and the path to overall perfection. This process plays a key role in a person's self-awareness and moral choices. Medieval philosophy developed mainly on the basis of philosophical theology, and the issue of forming a perfect personality became one of the important topics in this context.

Keywords: social relations, theory of forms, perfect personality, moral principles, philosophical theology.

Ta'lim tizimi: barkamol shaxsni shakllantirishda ta'limni muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Platon ta'lim jarayonini umr bo'yi davom etadigan bir jarayon sifatida ko'radi. O'qitish va o'z-o'zini rivojlantirish, shaxsni axloqiy va intellektual jihatdan yetuk inson bo'lishiga yordam beradi.

Axloqiy qadriyatlar: Platon barkamol shaxsni shakllantirishda axloqiy qadriyatlarni muhim deb hisoblaydi. U yaxshilik, adolat va haqiqatni izlash zarurligini ta'kidlaydi. Shaxsning axloqiy taraqqiyoti, uning haqiqiy baxt va barkamollikka erishishida asosiy omil hisoblanadi.

Suqrotning ta'limotlari: Platon o'z asarida Suqrotning fikrlarini davom ettiradi. U o'z-o'zini bilish va o'z ichki imkoniyatlarini anglashni barkamol shaxsning asosiy xususiyatlari sifatida ko'radi.

Ruh va tana: Platon ruhning tana bilan aloqasini muhokama qiladi. U ruhning uch qismga bo'linishini ta'kidlaydi: mantiqiy, xohish va jasoratli. Barkamol shaxs, bu qismlarning muvozanatini saqlashi kerak deb hisoblaydi.

Formalar nazariyasi: Platonning formasini ideal tushunish, barkamol shaxsni shakllantirishda muhimdir. U "ideal yoki mukammal shakllarni anglash, shaxsning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi"¹ deya ta'kidlagan.

Platonning "Republika" asarida barkamol shaxsni shakllantirishdagi nazariy va falsafiy qarashlar, ideal davlat tuzish, ta'lim, axloqiy qadriyatlar va ruhning qism-qismlariga bo'linishiga asoslanadi. U, bu omillar birgalikda shaxsni barkamol, axloqiy jihatdan yetuk va mantiqiy fikrlovchi inson bo'lishiga yordam berishini ta'kidlaydi.

Suqrot va Platonning axloqiy ta'limga e'tibori shaxsni shakllantirish va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ularning g'oyalari zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimlarida ham o'z aksini topgan.

Arastu "barkamollikka o'z-o'zini rivojlantirish va fazilatlarni tarbiyalash orqali erishish mumkin"² deb ta'kidlagan. U axloqiy fazilatlar bilan bilim o'rtasida muvozanatni saqlash zarurligini ko'rsatgan. Uning g'oyalari ta'lim, axloq va shaxsiy rivojlanish jarayonida muhim o'rin tutadi. Arastu shaxsning o'z ichki potensialini ochishiga e'tibor qaratgan. U insonning o'z imkoniyatlarini amalga oshirish uchun doimiy ravishda o'z ustida ishlashi kerakligini ta'kidlaydi. U axloqiy va intellektual fazilatlarni ajratib ko'rsatgan. Unga ko'ra, barkamol shaxs fazilatlarni rivojlantirish orqali hayotdagi muammolarni hal qilishni o'rganadi. Arastu axloqiy fazilatlar bilan bilim o'rtasida muvozanatni saqlashning zarurligini ko'rsatadi. U, axloqiy fazilatlar bilimga asoslangan bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi, chunki bilim insonni to'g'ri qarorlar qabul qilishga yo'naltiradi. U ta'lim jarayonida axloqiy fazilatlarni shakllantirish uchun amaliy tajribalarni va ijtimoiy aloqalarni muhim deb hisoblaydi. Arastu barkamol shaxs va uni voyaga yetkazish bo'yicha o'z nazariy va falsafiy qarashlarida bir qator muhim g'oyalarni ilgari suradi. Ularning asosiylari quyidagilar:

Baxt: Arastuning asosiy maqsadi – "eudaimonia"ga, ya'ni haqiqiy baxtga erishishdir. U baxtni shaxsning o'z imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishi, fazilatli hayot kechirishida ko'radi. Barkamol shaxsning maqsadi - o'z potensialini amalga oshirishdir.

Ruhning uch qismi: Arastu ruhni uch qismga ajratadi: mantiqiy, jasoratli va xohishli. U "barkamol shaxs bu qismlarning muvozanatida bo'lishi kerak"³ - deydi. Mantiqiy qism bilish va fikrlashni, jasoratli qism axloqiy qarorlarni, xohishli qism esa ehtiyojlar va istaklarni boshqarishni ta'kidlaydi.

Axloqiy fazilatlar: Arastu axloqiy fazilatlarni rivojlantirishni barkamol shaxsni shakllantirishda muhim deb hisoblaydi. U axloqiy fazilatlar odat sifatida shakllanishi va rivojlanishi kerakligini ta'kidlaydi.

Tajribaga asoslangan ta'lim: Arastu ta'limni o'rganish va tajriba orqali rivojlanish jarayoni sifatida ko'radi. U shaxsning axloqiy va intellektual rivojlanishi uchun tajribalar va amaliyot muhim ekanligini ta'kidlaydi.

¹ Platon. Respublika. – T.: O'zbekiston, 1999. – B.122-123.

² Aristotel. Nikomax axloqi. – T.: Fan, 2015. – 29 b.

³ Aristotel. Nikomax axloqi. – T.: Fan, 2015. – 43 b.

Maqsad va vazifalar: Arastu, barkamol shaxs o'z hayotidagi maqsadlarni aniq belgilashi va o'z vazifalarini bajarishiga urg'u beradi. Bu, shaxsning o'z imkoniyatlarini anglashini va maqsadga erishish uchun harakat qilishini muhim deb hisoblaydi.

Ijtimoiy munosabatlar: Arastu shaxsning ijtimoiy hayotini ham muhim deb biladi. U barkamol shaxs jamiyatda o'z o'rnini topishi, boshqalar bilan munosabatlarini o'rnatishi va ijtimoiy mas'uliyatini anglashini ta'kidlaydi.

U barkamol shaxsni shakllantirishda axloqiy fazilatlar, tajriba, maqsadlarni belgilash va ijtimoiy munosabatlar muhimligini ta'kidlaydi. Uning nazariyasi shaxsning haqiqiy baxt va barkamollikka erishishida barcha jihatlarni hisobga olishni o'z ichiga oladi.

Arastuning fikrlari barkamol shaxsni tarbiyalashda axloqiy fazilatlar va bilim o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarurligini ko'rsatadi. Uning g'oyalari zamonaviy ta'lim va tarbiya nazariyalarida ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

2. O'rta asrlar davri falsafasida barkamol shaxs va uni voyaga yetkazish yo'llari haqidagi qarashlar falsafiy teologiya asosida rivoj topdi. Diniy qarashlar asosida barkamol shaxsni tarbiyalash masalalari ko'tarildi. Katta dinlarning ta'limotlari orqali axloqiy qadriyatlar va ma'naviyat shakllantirildi. Falsafiy teologiya, din va falsafani birlashtiruvchi yo'nalish sifatida, barkamol shaxsni tarbiyalash masalalarini diniy qarashlar asosida ko'rib chiqadi. Katta dinlarning ta'limotlari orqali axloqiy qadriyatlar va ma'naviyatni shakllantirishda bir qancha muhim jihatlardan mavjud. Falsafiy teologiyada barkamol shaxs tarbiyasini diniy ta'limotlar va axloqiy qadriyatlar hamda tarbiya jarayoni yo'nalishlarida olib borish nazariyasini ilgari surganlar.

1. Diniy ta'limotlar va axloqiy qadriyatlar yo'nalishining tarkibi:

Axloqiy tamoyillar: har bir din o'z axloqiy tamoyillarini belgilaydi, bu esa shaxslarning qanday yashashi, qanday munosabatlarda bo'lishi kerakligini ko'rsatadi. Masalan, xristianlikda "yoqtir, ya'ni o'z yaqinlaringni o'zingizni sevganday seving" tamoyili ko'rsatiladi.

Ma'naviyat: diniy ta'limotlar shaxsning ma'naviy rivojlanishi uchun asos yaratadi. Bu jarayonda, insoniyatning maqsadi va mavjudligi haqida chuqur mulohazalar olib boriladi.

2. Tarbiya jarayoni tarkibi:

Jamiyatdagi o'rin: diniy ta'limotlar jamiyatda axloqiy normalarni belgilaydi, shuningdek, barkamol shaxsni tarbiyalashda ijtimoiy roldan foydalanadi. Diniy ta'limlar orqali shaxslar o'z vazifalarini, mas'uliyatlarini va ijtimoiy roldan foydalanishni o'rganadilar.

Ritual va an'analar: diniy amaliyotlar, ritual va an'analar shaxslarni birlashtirib, ularni ma'naviy qadriyatlar va axloqiy ko'nikmalarga o'rgatadi.

Falsafiy teologiya diniy qarashlar asosida barkamol shaxsni tarbiyalash masalalarini ko'taradi. Katta dinlarning ta'limotlari orqali shakllangan axloqiy qadriyatlar va ma'naviyat, shaxsning ichki rivojlanishiga, jamiyatdagi o'rniga va umumiy barkamollik yo'lida muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon, insonning o'zini anglashida va axloqiy tanlovlarida asosiy rol o'ynaydi. O'rta asrlar davri falsafasi, asosan, falsafiy teologiya asosida rivojlandi va barkamol shaxsni shakllantirish masalasi bu kontekstdagi muhim mavzulardan biri bo'lib qoldi. Bu davrda bir necha muhim jihatlardan mavjud:

Diniy asoslar: O'rta asrlarda teologiya falsafaning markazida bo'ldi. Shaxsni shakllantirishda dinning ahamiyati katta edi. Insonning maqsadi Xudoga yaqinlashish va ruhiy poklikka erishish sifatida ko'rildi.

Axloqiy fazilatlar: O'rta asrlar falsafasida sabr, adolat, rahm-shafqat kabi axloqiy fazilatlar va boshqa xislatlar barkamol shaxsni shakllantirishda muhim o'rin tutdi. Fazilatlar diniy e'tiqod bilan birlashib, shaxsning axloqiy rivojlanishiga yordam berdi.

Aql va imon: O'rta asrlarda aql va imon o'rtasidagi munosabatlar muhim edi. Falsafiy teologlar, masalan, Avitsenna va Aviroes, aqlni diniy e'tiqod bilan birlashtirishga harakat qilishdi. Ular, aql va imon bir-birini to'ldiradi va barkamol shaxsni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, deb hisoblashgan.

Ta'lim va tarbiya: O'rta asrlar ta'limi, asosan, diniy maktablar va monastirlar atrofida rivojlandi. Ta'lim jarayoni bolalarga diniy qadriyatlarni, axloqiy fazilatlarni va falsafiy bilimlarni o'rgatish maqsadida amalga oshirildi.

Jamiyat va ijtimoiy mas'uliyat: O'rta asrlarda barkamol shaxsning shakllanishi ijtimoiy kontekstda ko'rildi. Inson jamiyatning bir qismi sifatida o'z mas'uliyatlarini anglashga va ijtimoiy hayotda faol bo'lishga undaldi.

Falsafiy tizimlar: O'rta asr falsafasi, shu jumladan Skolastika, Xudo va inson o'rtasidagi munosabatlarni tadqiq qildi. Bu tizimlar, shaxsni shakllantirishda axloqiy va ma'naviy masalalarni chuqur o'rganishga imkon berdi.

O'rta asrlarda barkamol shaxsni shakllantirish borasida falsafiy teologiyaga asoslangan holda bir necha mashhur faylasuflar o'z fikr va mulohazalarini ilgari surganlar.

References:

1. Platon. Apologiya (Suqrot dialoglari). – T.: G'afur G'ulom,1985. – 9 b.
2. Platon. Respublika. – T.: O'zbekiston,1999. –B.122-123.
3. Platon. Respublika. – T.: O'zbekiston,1999. –B.118-120.
4. Arastu. Nikomax axloqi. – T.: Fan,2015. – 29 b.
5. Arastu. Nikomax axloqi. – T.: Fan,2015. – 43 b.
6. Арон Р. Введение в философию истории: Пер.с фр. –М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. –543 с.
7. Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. –Алма-Ата: Наука, 1973. –347 с.
8. Teshaboyev M.M “Principles of "religious culture" and principles of consequences of implementation” // International scientific journal «Theoretical & Applied Science» registered in France. p-ISSN: 2308-4944 (print), e-ISSN: 2409-0085(online), Vol.78, Issue 10, October 2019. -P 669-672.
9. Teshaboyev M.M “Principles of "religious culture" and principles of consequences of implementation” // International scientific journal «Theoretical & Applied Science» registered in France. p-ISSN: 2308-4944 (print), e-ISSN: 2409-0085(online), Vol.78, Issue 10, October 2019. -P 669-672.
10. Teshaboyev M.M “Huquqiy-falsafiy tafakkur tarixida ijtimoiy adolatga nisbatan turlicha yondashuvlar” // Scientific Bulletin of NamSU-Научный вестник НамГУ-NamDU ilmiy axborotnomasi–2023-yil_4-son
11. G'aybullayeva N.N “Boshlang'ich sinf o'quvchilarini qarama-qarshiliklar asosida ijodkorlik faoliyatini G'aybullayeva N.N shakllantirish yo'llari”// In Volume1,issue7of Results of National Scientific Research Journal 2022 ISSN 2181-3639 Uzbekistan 21.10.2022